

УДК 340.115

В. В. Дудченко
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії держави і права ОНЮА

Д. Г. Машко
асистент кафедри теорії держави і права ОНЮА

РОЛЬ МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ У СТАНОВЛЕННІ НОВАЦІЙНОГО НАУКОВО-ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ

«Для пошуку істини речей необхідний метод... Значно краще ніколи не думати про пошуки істини будь-якої речі, якщо робити це без методу: оскільки цілком безперечно, що внаслідок безладних занять такого роду і невизначених роздумів розсіюється природне світло і осліплюються уми» [1]. У цих словах Рене Декарта концентрується пізнавальне відношення людини до світу, яке здійснюється в різних формах — у формі повсякденного пізнання, пізнання художнього, релігійного, нарешті, у формі наукового пізнання.

Наука — це система перевірених на практиці достовірних знань і в той же час особлива область діяльності, духовного виробництва, виробництва нових знань зі своїми методами, формами, інструментами пізнання, з цілою системою організацій і установ. Роль і місце юридичної науки як соціального інституту проявляється в її соціальних функціях. Вона грає особливу роль у формуванні світогляду, широкого наукового погляду на навколишній світ. Юридична наука як соціальна сила чітко виявляється в тому, що в сучасних умовах наукові знання і наукові методи знаходять дедалі ширше застосування при вирішенні широкомасштабних проблем соціального розвитку, його програмування та ін. У даний період особлива роль науки полягає у вирішенні глобальних проблем сучасності: екологічної, проблеми ресурсів, продовольства, проблеми війни і миру та ін.

Одна з важливих особливостей наукового пізнання, у порівнянні з повсякденним, складається в його організованості та використанні цілого ряду методів дослідження. Під методом при цьому розуміється сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної і практичної, перетворюючої діяльності людей. Ці прийоми, правила в кінцевому результаті встановлюються не довільно, а розробляються, виходячи з закономірностей самих досліджуваних об'єктів.

За справедливим твердженням В. Селіванова метод може розглядатися як істинний лише у тому випадку, якщо він адекватно (багатоаспектно) відбиває об'єктивні закономірності навколишнього світу, визначається особливостями предмета дослідження, його сутністю, закономірностями його розвитку, які певним чином відбиваються у свідомості [2].

Сукупність всіх елементів і форм прояву державно-правової дійсності, які досліджуються юридичною наукою, являє собою складне соціальне утворення, якому властивий динамічний розвиток, що породжується потребами суспіль-

ства. Отже, при його пізнанні необхідний вироблений теорією і перевірений практикою шлях дослідження. Вперше в історії методологічного знання сформулював загальні риси цього шляху Гегель. «...Пізнання, — писав він, — коїться уперед від змісту до змісту. Насамперед цей поступальний рух характеризується тим, що воно починається з простих визначень і що наступні визначення стають дедалі багатшими і конкретнішими. Тому що результат містить у собі свій початок, і подальший рух цього початку збагатив його (початок) новою визначеністю. В абсолютному методі поняття зберігається у своєму інобутті, загальне — у своєму відокремленні, у судженні та реальності; на кожному щаблі подальшого визначення загальне підносить вище всю масу свого попереднього змісту і не тільки нічого не втрачає внаслідок свого діалектичного поступального руху, не тільки нічого не залишає позаду, але несе із собою усе придбане і збагачується й ущільнюється усередині себе» [3].

Сучасна наука виробила визначення методології юридичної науки як системи принципів і способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему, що стало традиційним розумінням методології юридичної науки.

Уже сама дефініція методології вказує на її багатоаспектність і загально-теоретичну цінність у процесі розвитку вчення про державно-політичні та правові явища. Основні положення з цієї проблеми викладені у працях вітчизняних юристів М. І. Козюбри, А. А. Козловського, Ю. М. Оборотова, П. М. Рабіновича, В. В. Селіванова, О. В. Сурілова.

Природа аксіологічних проявів методології юридичної науки, заснована на принципах, формах, методах і прийомах пізнання, вказує нам на світоглядний і конкретно-теоретичний рівні методології. Аналізуючи ці дані, ми приходимо до розуміння наявності двох основних складових методології: загального і приватного. Де під загальним розуміється філософський загальнотеоретичний рівень, а під приватним — спеціально науковий рівень осмислення теорії і практики.

Безсумнівно, в основному серед юристів-практиків розповсюджена думка про «схоластичне теоретизування» наукового матеріалу юристами-теоретиками [4]. Однак дотримуватися такої точки зору, виходить, відступатися від основного закону розвитку пізнання — діалектики, діалектичного мислення. Адже узагальнення, одержувані внаслідок пізнання сутності досліджуваного поняття, є ніщо інше як один з елементів максимально всебічного вивчення об'єкта. Так, пізнання суб'єкта, який об'єктивізувався в процесі пізнання об'єкта, його властивостей, змісту і характеристик, вже збагачений новим знанням про об'єкт, узагальнює отриману інформацію, створюючи можливість для подальшого просування державно-правової думки.

Отже, поглиблення загальнотеоретичних розробок поняттєво-категоріального апарату юридичної науки є неодмінною умовою її поступального розвитку.

Причому, ці розробки повинні йти від практики і до неї ж повертатися, збагаченими узагальненими і діловими рекомендаціями. Аналітична, пізнавальна, по суті, теоретична діяльність завжди виступає органічною складовою будь-якої реальної предметно-практичної діяльності людини і своєю іманентною метою

має сприяння підвищенню продуктивності й ефективності останньої за рахунок поглиблення знань про її природу, сутність, зміст та форму, розроблення пропозицій щодо її удосконалення. Теоретична і практична сторони людської діяльності виступають об'єктивно необхідними її компонентами [5].

Так само, очевидний той факт, що становлення новаційного науково-правового мислення вимагає конструктивно-критичного аналізу державно-правової дійсності. Більш того, критичному аналізу потрібно виступати функцією юридичної науки, тому що без названої функції юридична наука, як форма соціального пізнання, — немислима.

Не менш важливим, у розвитку юридичної науки, є можливість прогнозування державно-правових явищ, їхньої зміни. Перспективи розвитку прогностичного методу правознавства повинні ґрунтуватися не на загальних розуміннях, а на комплексних дослідженнях закономірностей і тенденцій розвитку державно-правових феноменів, широкому використанні даних практики і відповідній методиці їхньої обробки.

Нема потреби доводити, що підвищення рівня прогностичної «віддачі» правознавства багато в чому залежить від поглиблених розробок теоретико-методологічних питань науково-правового передбачення [6]. Можна без перебільшення говорити про те, що юридична наука знаходиться нині лише на самому початку цього шляху. Тим часом, дослідження зазначених питань не тільки служить потребам практики (сприяє зважуванню прийнятих рішень, їхніх наслідків), але і виступає як важливий спосіб самопізнання юридичної науки, її гносеологічних особливостей, можливостей і, як наслідок, передумовою до розвитку новаційного науково-правового мислення.

У цілому, розглядаючи мислення, як пізнавальну активність суб'єкта, ми приходимо до розуміння того, що мислення виникає і реалізується в процесі постановки і рішення практичних і теоретичних проблем. Тут ми знову виходимо на рівень критичного аналізу, тому що в процесі пізнання державно-правових явищ необхідно враховувати тенденції розвитку потреб та інтересів суспільства. І це закономірно, у тому сенсі, що у визначеній життєвій ситуації може відбутися зміна відносин і розуміння окремого з інститутів держави і права, або цей інститут уже втрапить свою об'єктивність і як наслідок — можливість впливу на суспільні відносини. Завданням вченого буде обґрунтування конкретного інституту з урахуванням синтезування наявних знань про нього й об'єктивних запитів соціуму. Так, Ю. М. Оборотов, у своїй статті «Прогрес у праві», наголошує: «... питання удосконалювання правових цінностей і їхнього використання навряд чи можна розглядати через призму закономірностей, оскільки підвищення рівня нормативних узагальнень в одних правових системах супроводжується широким використанням індивідуальних рішень в інших, удосконалювання процесуальних механізмів в одних державах сусідить зі спрощенням юридичних процедур в інших» [7].

Отже, рух науки, є «необхідність ступати в крок» з потребами суспільства, а відповідно і постійний рух, що задовольняє соціум з однієї сторони і розвиває науку з іншої.

Первинне завдання науки — встановлення фактів, але фактів величезна безліч. Спочатку вони хаотичні і можуть навіть роздавити недосвідченого дослідника. Ці факти необхідно систематизувати і класифікувати. І в цій дії на допомогу суб'єкту, що пізнає, приходить методологія. За допомогою використання якої дослідник упорядковує ту лавину фактів, що обрушується на нього. Переконливим прикладом того могутнього знаряддя, яке дає методологія, заснована на пізнанні об'єктивно існуючих законів розвитку природи і суспільства є створена Менделєєвим періодична система елементів.

Але методологія, це не тільки спосіб систематизації фактів, це ще і можливість попередження колізій. Так, В. Федоренко, зазначає: «Розвиток національної правової системи у всіх її проявах є складним і тривалим процесом, який вимагає відповідного наукового забезпечення, апробації і виваженості в оцінках. На жаль, сьогодні процесу формування національної правової системи властива тенденція до задоволення тимчасових потреб у правовому регулюванні тієї чи іншої сфери упорядкування суспільних відносин, без урахування теоретичного обґрунтування цього багатогранного процесу. І, як наслідок цього — правові колізії в чинному законодавстві» [8].

Адекватна модель процесу наукового дослідження, результатом якого є нове знання, охоплює стадію формулювання й оцінки проблеми; відкриття, генерування й обґрунтування нових наукових ідей. І хоча наука не має у своєму розпорядженні який-небудь безпомилково діючий метод генерування нових наукових ідей і гіпотез, вона має у своєму розпорядженні широку розмаїтість методів, прийомів, засобів і способів міркувань як логічного, так і евристичного характеру, що значною мірою регулюють і збагачують процес дослідження. Процес дослідження в науці детермінується соціально-історичними, світоглядними і конкретно-науковими вимогами й умовами. Отже, процес пошуку в науці не зводиться до сукупності випадкових відкриттів, раптових осяянь. Насправді «випадкове» тут обумовлено необхідністю рішення насущних проблем розвитку наукового знання.

Виходить, формування новаційного підходу до вивчення державно-правових явищ, можливо лише на основі критичного аналізу традиційних, що сформувалися раніше дефініцій і твердженнях, наукових знаннях. З урахуванням об'єктивних потреб суспільства в дійсний період і можливих змін в майбутньому.

Креативна функція методології юридичної науки дозволяє досліднику виходити на нові рівні пізнавальної діяльності. Вона зобов'язує суб'єкта, що пізнає, мислити не традиційно, спонукає до пошуку нових шляхів досягнення мети. Однак це не означає, що наявну інформацію, знання щодо об'єкта дослідження необхідно відкинути. Ні, задача вченого саме і полягає в тому, щоб, використовуючи знання і досвід минулих років, прийти до нового, обґрунтованого, доказового розуміння змісту об'єкта.

Відповідно, становлення новаційного правового мислення обумовлене використанням методології юридичної науки.

Література

1. Декарт Р. Сочинения в 2 т.: Пер. с лат. и фр.— М., 1989. — Т. 1. — С. 85–86.
2. Селіванов В. Проблема методологічної об'єднаності вітчизняного правознавства та юридичної практики // Право України. — 1998. — № 2. — С. 38.
3. Гегель Г. В. Философия права: Пер. с нем. — М., 1880. — С. 92.
4. Козюбра М. І. Методологічні проблеми юридичної науки. — К.: Наук. думка, 1990. — С. 11.
5. Селіванов В. Вказ. твір. — С. 40.
6. Козюбра М. І. Юридична наука і перспективи прогнозування. — К.: Наук. думка., 1980. — С. 31.
7. Оборотов Ю. П. Прогресс в праве // Юридический вестник. — 1997. — № 1. — С. 80–83.
8. Федоренко В. Поняття системи конституційного права України // Право України. — 2000. — № 7. — С. 9.

УДК 340.15 (477)

П. П. Музиченко
кандидат юридичних наук, професор
кафедри історії держави і права ОНЮА

**ЛИТОВСЬКА МЕТРИКА
ЯК ДЖЕРЕЛО ПІЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА
(СИСТЕМНА ХАРАКТЕРИСТИКА)**

Одним з найважливіших завдань, яке стоїть нині перед вітчизняною історико-правовою наукою є вивчення «правового буття людини на усіх стадіях розвитку цього буття» [1]. Як показує практика дослідження, для отримання повної і об'єктивної картини правової дійсності тієї чи іншої історичної епохи недостатньо одних тільки пам'яток права. Відтворити правове минуле допомагає не стільки вивчення результатів законотворення, скільки знайомство з юридичною практикою, з результатами правозастосування. Невичерпною криницею для вивчення юридичної практики на українських землях у XV–XVI ст. є Литовська Метрика — сукупність різноманітних документів, у тому числі і правових, які виходили з Канцелярії Великого князівства Литовського. Використання досягнень юридичної антропології при опрацюванні Литовської Метрики дасть можливість «розкрити динаміку правової культури» [2], а вивчення правових норм і уявлень, юридичної практики в соціокультурному контексті епохи, як складових частин культури епохи, може наблизити нас до отримання дійсної картини розвитку правової культури на українських землях Великого князівства Литовського. На жаль, історики звикли вивчати сліди, забуваючи про тих, хто їх залишив, пам'ятки права — без тих, хто їх створював, використовував, і без тих, для кого вони створювалися.

Мета цієї статті — привернути увагу дослідників до однієї з найважливіших документальних пам'яток середньовіччя — Литовської Метрики, в загальних рисах висвітлити ті сфери суспільно-політичного і правового буття, які знайшли відображення на її сторінках, з тим, щоб потім, за допомогою